

A FILOZÓFIA VIGASZA

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

Heller Ágnes öntudatos, bátor és őszinte könyvet írt a filozófiáról¹ — nem tudom, ki lenne ma rajta kívül, aki ezt ilyen biztonsággal és következetességgel meg merné cselekedni. Anélkül, hogy az ilyenkor szokásos szomorú körkép megrajzolásába fognék a filozófia nyomoráról, s mivel az okokat az olvasó éppannyira ismerheti, mint jómagam, elmondhatom, hogy a kísérlet ez esetben — mint a gondolkodás történetében annyiszor — ismét csak istenkísértés. Heller Ágnes kerekedő emberfilozófiai rendszere, amelyet várhatóan a készülő történetbölcsélet fog majd betetőzni, maga is kihívás mindazzal szemben, amit filozófia néven manapság mívelni illik és szokás. A rendszerrel szembeni érveket Heller Ágnes műveiből is kikereshetjük; hogy miért kell a töredékességet önerzetesen vállaló szellemi szituációban a negyedik kantai alapkérdést — *mi az ember?* — végiggondolnia, s hogy miért kell az értékválasztásából adódható valamennyi filozófiai választípust meg is formálnia, azt filozófia-könyvében közvetve megmagyarázza. Úgy gondolom, a legfontosabb itt az, hogy Marx 11. Feuerbach-tézisének rejtelmes utalása („értelmezték... — megváltoztatni...”) a politikai gyakorlattal való felelős számvetést róttá e belőle kiinduló és rá hivatkozó filozófiára, ugyanakkor azonban a továbbra is megváltoztatásra váró világ értelmezést kíván, olyan értelmezést, amely a változtatás tervének a változás óhaját indokló értékek függvényében végrehajtott bírálatát is magában foglalja. Ha a marxi kánonból kihüvelyezett vezérlő értékek netán kérdésessé tennék a változtatás, mindközönségesen: a forradalmi cselekvés programját, akkor a filozófiának kutyakötelessége ezt a programot mint „a világ” elemét magát is értelmeznie és bírálnia. A filozófia kritikai, romboló munkája része a programnak; ha a dologi viszonyok visszavezetése az emberi aktivitásra, ha a polgári társadalom álobjektivitásának visszavezetése a történelmet alkotó emberek szubjektivitására, ha a polgári társadalom individuumai szabad döntésének visszavezetése az elidegenülésben mégis külsővé-meghatározottá tárgyiasult ideológiai és rationali-

¹ Ágnes Heller: *Philosophie des linken Radikalismus* (a magyar eredeti címe: *Vallomás a filozófiáról*), VSA, Hamburg, 1978

zációs sémákra *sikerült*, akkor a fölismerésbe egyértelműen beleértett kritika működik, része annak, ami a világban végbemegy, része a világ-állapot kiteljesült bűnösségének — és ebből indul ki a radikális filozófia, mindig! —, tehát éppen a praxis érdekében van szükség a filozófia ön-reflexiójára, ami Novalis nyomán a „szentimentális filozófia” maximájaként vállal el Heller Ágnes.²

Így amikor Heller Ágnes vallomást tesz a filozófiáról, akkor a baloldali radikalizmus önvizsgálatát kell elvégeznie, nem pusztán indokolt megrendültsége miatt, hanem doktrínája beépített követelményei folytán is. Továbbra is szükség van a filozófia önreflexióis képességének megőrzésére, mert — legalábbis Heller Ágnes radikális filozófiájában — a tét éppenséggel az őt vezérlő értékek realizálhatósága. A Jó, a Szép, az Igaz ennek a bölceletnek az utópiájában nem adott, hanem konstituált: emberek olyan különleges, de általános érvényre számot tartó gyakorlatában jön létre, amelynek módszertani határföltételeit maga a bölcelet szabja meg és biztosítja; itt a filozófia az értékteremtő kommunikáció mintája. Ebben a kommunikációban a marxi eszményeknek megfelelően az emberi gyakorlat maga kell, hogy filozófiává váljék. A filozófia itt nem tesz mást, mint hogy az értékekről folytatott párbeszéd racionalitását — értelmezhetőségét és logikáját — ellenőrzi. A forma itt az eszményi avagy uralom nélküli kommunikációs közösség, ahogyan az Karl-Otto Apel és Jürgen Habermas elméletéből kiolvasható. A bölceleti hagyomány folytonosságának fönntartása, az Európa kultúrájára mondott szenvedélyes *igen* ebben a gondolati térben mozog. Heller Ágnes nem hajlandó lemondani Platón örökségéről — a kérdés az, hogy megélhet-e ez az örökség az eléje állított, csöppet sem hagyományos igények között. „A szenvedés, szorongás és fenyegetettség nem csökkenő tartama — írja Adorno — arra szorítja a magát megvalósítani nem óhajtó gondolatot, hogy ne hajtsa el önmagát. Az elmulasztott pillanat tovatűntével önmegnyugtatás nélkül föl kell ismernie, miért lehet holnapra pokollá az a világ, amely itt, most paradicsom lehetne. Ilyen fölismerés lehetne bizony a filozófia. Megszüntetni őt olyan praxis kedvéért, amely ebben a történelmi órában egyfolytában azt az állapotot teszi örökkévalóvá, amelynek kritikája a filozófia dolga — időszerűtlen volna. Az eszes és nagykorú emberiség előállítását célzó filozófia a gyalázat körében reked az egészet a maga igaztalanságában át nem gondoló elmélet nélkül.”³ Heller Ágnes könyve megpróbál eleget tenni ezeknek a követeléseknek. Az önreflexió önmagával a világot gondolja. Része a világnak, része tehát a világállapot gyökeres gonoszságának, kiteljesedett bűnösségének. Értékaffirmációival ugyan rácáfolna a világra, meghazudtolná a világot, de azzal kérkedik: értékei a világban élő emberek értékei,

² Heller: *Philosophie* . . . , p. 9.

³ Th. W. Adorno: *Wozu noch Philosophie*, in: *Eingriffe*, edition suhrkamp, Frankfurt/M. 1964, p. 24.

amit artikulál, az létezik. Ha most azt hinénk, hogy a világban élő emberek értékei azonosak a világalapot minéműségét meghatározó értékekkel, akkor nem tudnánk többé lebontani — a baloldali radikalizmus értékpreferenciáit követve — „a világ” tárgyiságát, beleszédülnék az objektivitásba, nem tudnánk végigvinni a rekurzust a szabad döntésre, a szubjektivitásra, a cselekvésre. Ha pedig a vágy, a blochi Tagtraum valóságát tekintjük „a világnak”, akkor a világ egyértelműen csak értékvilág lesz, és maga a Gonosz értelmezhetetlenné válik. „Filozofikusan gondolkodni annyit tesz, mint intermittenciákban gondolkodni, megzavartatni mindaz által, ami nem maga a gondolat. A nyomatékos gondolkodásban az analitikus ítéletek, amelyeket elkerülhetetlenül mégis igénybe kell venni, hamisak. A gondolatnak az az ereje, hogy ne ússzék a saját árával, az előzetesen elgondolttal szembeni ellenállásban rejlik. Az emfatikus gondolkodás civilkurázsit követel.”⁴ Ha nem *zavar* meg bennünket az, ami nem gondolat, akkor nem kereshetjük az igazságot. Ha a racionális értékvita konstituálta eszményi kommunikációs közösség a kerete gondolkodásunknak, akkor hogyan kereshetjük az igazságot?

Heller Ágnes könyve olyan filozófiát javasol, amely egyszerre tudománytan és hermeneutika. Ezt kivihetetlennek tartom, a következő okokból:

— ha az értékeket az eszményi, azaz uralom nélküli kommunikációs közösségben folyó racionális értékvita eredményeként kell fölfognunk, akkor az igaz érték *konszenzus*;

— ha a konszenzus az eszményi kommunikációs közösség egyetértése, nem pedig az előítélet, a hagyomány, a nyelvhasználat kulturálisan előírt sémáinak eredője, akkor az érték igaz voltát ésszerűségi kritériumoknak és módszertani szabályoknak kell meghatározniuk;

— ha az értékvita racionalitását a magához a kommunikációhoz képest külsődleges kritériumok határozzák meg, akkor ezeknek a kritériumoknak a megállapítására is racionális értékvitát kell folytatnunk, és így tovább a végtelenségig;

— ha a kommunikáció folytonos értékdiskusziót jelent, akkor az értékek nem tölthetik be cselekvést orientáló szerepüket, amit *ex vi terminorum* be kell tölteniük;

— az értékvita irracionális megszakítása a cselekvés kedvéért bevezeti a tekintély elvét, és megszünteti az uralom nélküli kommunikációs közösséget;

— ha a filozófia csak az uralom nélküli kommunikáció közegében mozog, akkor nem *zavarhatja* meg az, ami nem gondolat, úszik a gondolati árral, fölradja a tudománytanban hagyományos, az igazságról alkotott adekváció-képzetet;

— ha a megismerés azonosul a megértéssel, akkor nem lehet igazság-

⁴ Th. W. Adorno: *Anmerkungen zum philosophischen Denken*, in: *Stichworte*, edition suhrkamp, Frankfurt/M. 1969, p. 16.

igénnyel állításokat tenni mindarról, ami nem értéktételezés és mindarról, ami *nem szabad*, ez egyrészt korlátozza az észhasználat szabadságát, másrészt pedig ennek folytán lehetetlenné teszi a distinkciót az igaz és a nem-igaz érték között (hiszen a nem-igaz érték nem szabad, tehát objektív, „a világ” mint tárgy része, nem-én), következésképpen nincs mihez képest megfogalmaznia Legyen-jét, továbbá a különbségtételre való képtelenség miatt károsodik az értékjelentés transzparenciája, értehetőse is;

— a hermeneutika nem lehet normatív, csak a már meglévőt értelmezheti, tehát az értéktételezések artikulációját nem irányíthatja;

— az értékpreferenciák nyílt bevallásából indított megismerés (tudománytan) csak a már meglévőt tárja föl, igazsága a Van, amiből nem lehet a Legyen-re következtetni, a szabadság akciója ez a tárgyi világban, ahol a szabadság csak lehetőség szerint nyer teret, amennyiben tudomására jut a passzív tárgyiség mibenléte;

— ezek szerint a hermeneutika a meglévő, ám esetleg kollidáló érték-affirmációkat érti meg, a tudománytan pedig megismeri a meglévő tényeket, de akkor a filozófia kat'exokhén föladata, a racionális fölvezetés az egyetemes értékekhez lehetetlenné válik, amennyiben ezt a fölvezetést mint újat értelmezzük;

— a konszenzus igazságkritérium nélkül bizonytalan, és nem szolgálhat értékteremtés alapjául, az adekváció-igazság pedig a módszertan szükségképeni konvencionalitása és a fogalommeghatározások nem kevésbé konstruált-egyezményes jellege miatt (az univerzális önközlés paradiocsomán kívül) nem demokratikus, mert csak az instrumentárium birtokosai számára lehet valóságosan is az, ami, értéktételezés alapzatául csak tekintélyi kijelentésként kínálkozhat.

Mondanom sem kell, hogy Heller Ágnes is átlátta ezeket a dilemmákat, de megoldhatatlanságuk részleges elismerése nem tántorította el elméleti reményéseitől. Magam is szeretnék ezekben a reményekben osztozni, és további kritikai észrevételeim is csak azt szolgálják, hogy kitapogassák a még megbízható minimumot.

Heller Ágnes meghatározása szerint a baloldali radikalizmus, a radikális filozófia a racionális értékvita lehetőségére épül, az uralom nélküli kommunikációban kialakított értékek nyomán összeállott közösséget igenli. A közösség együttlétét, tevékeny mibenlétét az értékválasztások aktusai jelentik. Létföltétele a választott értékek kommunikálhatósága, mégpedig nem csupán az eszmecsere szenvedőleges mellérendeltségében, hanem azzal a megszorítással, hogy az értékválasztások alanyai meggyőzhetik egymást igazukról, a motivációt megszüntetheti az érvelés. Az eszményi kommunikációs közösség gyakorlatának organonja a filozófia, közelebbről a baloldali radikális filozófia, amely a közlés áttetszőségét és ésszerűségét itt kiszabó *különös* kategorikus imperatívus parancsát

követve (formális etika) fölvezeti az embereket az egyetemes értékekhez, a legfőbb jóhoz (materiális értéketika). Ezeknek az értékeknek az aseítésát a fölvezetés demokratikus, racionális eszközökkel mindenki számára átláthatóvá tett, elvben végtelen ideig vitatható módja szabja meg, tehát a választás kommunikálhatósága és észérvektől támogatott-támadott spirituális szabadsága (formális etika), quidditását pedig a baloldali radikális filozófia kánonja, Marx tanítása az emberi gazdagságról (materiális értéketika). A baloldali radikalizmus utópikus közössége tehát választott közösség, uralom nélküli és antiautoritárius.

A jobboldali radikalizmus — tudjuk — Joseph Görres „organonómia”-jától Othmar Spann és Carl Schmitt ősrreakciós államelméletéig a gyakorlati ész tagadásával a társadalom meglévő, valóságos közösségeinek tekintélyi-mitikus, korporatív változatosságát és egységét hangsúlyozza: a vérségi és etnikai kötelek, a hűség, a karizmatikus vonzású fegyelem, az egyes zárt csoportok (pl. a katonai kasztok) különleges lovagiasság-, bajtársiasság- és becsületfogalmi, az alárendeltség kötelesség-morálja („a hű feleség”, „a derék szolga”), a nemesi, céhes és papi önérték egymásmellettisége — csupa általánosíthatatlan modell, csupa olyan értékvilág, amibe az emberek többnyire beleszületnek. A jobboldali radikalizmus mindig Kant-ellenes, erkölcsé mindig a materiális értéketikához áll közel, mindig ideologikus, soha nem utópikus. Előnye az, hogy értékeiért nem kell dolgozni, soha nincs kiszolgáltatva a racionális értékvita ingatag logikai konzisztenciájának, az észhasználat szabadsága szüntelen döntéskényszerének, éppen azért, mert a Legyen helyébe is a Vant csempészi. Gyilkossá is csak akkor válik, amikor — perverzül — modernizálják azzal, hogy általánosítják, mintha általánosítható maximákat tartalmazna: a korporatív-partikuláris értékek imperativusszá emelése, extrapolációja a faszizmus. Amíg ez a modernizálás nem történt meg, addig a jobboldali radikalizmus *csak* konzervatív. A mintegy „természet” adta embercsoportok hagyománytól megszentelt sokféleségét igenli a maga valóságos pluralitásában, tekintet nélkül az embercsoportok egyenlőtlen kölcsönviszonyainak erkölcsi kérdéseire — ezért amorális; és mert amorális, mert nem láthat túl a hagyományos, az „organikus” közösségek habitusán és reflektálatlan állagán, képtelen normaalkotásra — ezért általánosságban sem nagyon lehet filozófiája. De ha nem lehet normát alkotnia (és a faszizta ideológia hagyományelemekből összeillesztett irracionális imperativusa csak csalás, nem több), akkor nem támaszhat igényt a korporatív korlátozottságban élő emberek értékeinek, tehát életének megváltoztatására; hiszen Legyen-je a Van, és célja nem az igazság, hanem a harmónia. A világ azonban nem áll csak hagyományos közösségekből, nemcsak a rendek sokfélesége, hanem a társadalomtípusok valódi heterogeneitása is létezik; a Van többnyire rossz. Vajda Mihály Scheler-tanulmányában olvashatjuk, hogy a kapitalizmusnak nem sikerült teljesen elpusztítania a közösségeket; ezzel kétségbe vonták a baloldali radika-

lizmus titkos alaptételét: a kiteljesedett bűnösség korát, a jelent sújtó szigorú ítéletet. Am a világgállapot illetén vegyes volta (lehet választani, kinek mi tetszik jobban, az ipari társadalmak kedélyes sivársága, a modernizáló diktatúrák bárgyúsága és a hagyományos barbár civilizációk brutális iszonyata között) éppenséggel követelni látszik a szabad individuumok racionális fölvezetését a legfőbb jóhoz, az egyetemes értékekhez, a potenciálisan mindenki számára adott részvételt a kommunikációs közösség test-apriorijában (K.-O. Apel). Am ha a részvétel végtelensége nem valósítható meg, ha az értékvitát valahol lezárják és *tekintéllyel* kényszerítik eredményét a többiekre, akkor a folyamat kicsúszott a tiszta gyakorlati ész főnhatósága alól. A baloldali radikalizmus kánonjából — a marxizmusból — így lehetett sztálinizmus. Összefoglalva: az organicista jobboldali radikalizmus egyik *különös* maximáját modern extrapolációval általánosítva fasizmust kapunk, ha pedig a baloldali radikalizmus formális etikájába, szabadságfilozófiájába bevezetjük a végesség és a tekintély hagyományos elvét, akkor sztálinizmust és alfajait. Vagy-vagy. Az összekeverés, a létréndi ugrás következetes következetlensége totalitárius diktatúrához vezet. Ha a vérségi-etnikai kapcsolatot tesszük maximánkká, ki fogjuk irtani az alsóbb rendű népfajokat, ha *elrendeljük* a termelők szabad társulását, likvidálni fogjuk mindazokat, akik szóban vagy tevőlegesen azt állítják, hogy maximánk előföltétele a szabadság, és hogy parancsa életvilág-immanens, tapasztalható értékvalóság.

Kétséges, hogy a baloldali radikális filozófia organonja lehet-e saját utópiája megvalósításának. Kérdés, hogy ha immanens világképén belül maradunk, értelmezhető-e a filozófiai értékvita végtelensége, ami egyetlen biztosítéka potencialításában rejlő demokratikusságának. Ha ez megszakadhat, akkor a baloldali radikális filozófia egyszerűen veszélyes a világra nézve. Heller Ágnes filozófia-könyvének egyik legfőbb tanulsága, hogy a filozófus nem közvetíthet lét és legyen között; a közvetítés a Van és a Legyen között csak az egyes emberek praxisában hajtható végre! a filozófia ezt nem képes artikulálni.⁵ Meg kell mondanom, hogy ennek a tanulságnak a nyílt és kendőzetlen, egyszerű kimondását a jelenkori bölcsélet egyik legfontosabb fegyvertényének tartom. Ha ki nem értené, föl hívom rá a figyelmét, hogy a mondatot a *praxisfilozófia* álláspontjáról fogalmazták. (Meg kell mondanom azt is, hogy a könyv másik non possumusát — a filozófiának nem tárgya az, *amitől az ember szédül*: pl. a halál — sokkal kevésbé kedvelem.) De most meg kellene néznünk azt is, hogy ez mit jelent. Ezzel a kijelentéssel kettős lemondás történt: lemondás arról, hogy a radikális filozófia saját világszemledekrétumával rendezze be a világot — és lemondás arról, hogy a filozófia (nem utópia, hanem) tudomány. Ez a filozófia nem kíván többé

⁵ Heller: *Philosophie . . .*, pp. 190—193.

semmilyen értelemben tekintélynek számítani, csak a viták méltó színhelyét óhajtja körülövekelni.

Mégsem állíthatom azt, hogy Heller Ágnes elkerülte a létfilozófia kísértését. Nem. Ugyanakkor gyakorlati létfilozófiája — ha számos ponton problematikusnak is látszik — igazi elméleti nívumot jelent. A formális etika és a materiális értékética, a hermeneutika és a tudománytan összeötvözésének kísérletével kétségkívül túllépett tragikus árnyalatú Kant-recepciója bénító hatásán. Azonban ezzel (aligha pontosan eredeti intenciói értelmében) úgy ontologizálja *A gyakorlati ész kritikáját*, ahogyan Heidegger ontologizálta *A tiszta ész kritikáját*. Heidegger első Kant-könyve egyik fontos helyén ezt így írja le: „A létmegértés alapján az ember az Itt, akinek létével végbemegy a megnyitó betörés a létezőbe, úgyhogy ez mint olyan tanúskodhat Magáért. *Az embernél őseredetibb benne ittlétének végessége*. A metaphysica generalis, a *ti to on?* alapkérdésének kidolgozása a létmegértés belső lényegének őseredetibb eszméjéhez kerül vissza, amely mindenekelőtt a lét fogalmát illető kérdést hordozza, ösztönzi és kormányozza. A metafizika alapproblémájának őseredetibb változata azt szándékolja, hogy az alapvetés-probléma összefüggését az ember végességét illető kérdéssel tegye láthatóvá.”⁶ Heller Ágnes filozófia-könyve éppen az ember végességét nem veszi tudomásul; ő éppen a negyedik kanti alapkérdésre vezet vissza az első hármat, amit Heidegger fölöttébb nehezményez. A párhuzamot (mégis) így lehetne összefoglalni:

— a kritikai fogalmak létfogalmakká változtatása visszavonja Kant kopernikuszi fordulatát⁷;

— a kategorikus imperativus teljesülésének utópikus előrevetítése megszünteti a formális etika potenciális, nyitott jellegét;

— az egyedi-emberi ittlét végességének szembeállítás a lét végtelenségével lehetlenné teszi a választ a negyedik kanti alapkérdésre (Heidegger második Kant-könyvében írja: „Kantnak a dolgot illető kérdése a szemléletre és a gondolkodásra kérdez, tehát az emberre kérdez. Az a kérdés, hogy: micsoda egy dolog? — nem más, mint az a kérdés: kicsoda az ember?”⁸);

— a racionális értékvíta szükségképpen végtelensége egyetértés dolgává teszi, tehát az alanyon kívülre helyezi az erkölcsi igazságot: az eszményi kommunikációs közösség részvevője vagy erkölcstelen, vagy mozdulatlan, ha értékei nem egyeznek a konszenzussal;

— az ittlét-lét immanenciája nem teszi lehetővé a kritikához szükséges distanciát és fogalmiságot: homály;

— az értékvilág és az ésszerűség-fogalom immanenciája a végső kérdésekben hallgatásra kényszeríti a filozófiát;

⁶ Heidegger: *Kant und das Problem der Metaphysik*, Vittorio Klostermann, Frankfurt/M. 1973, p. 222.

⁷ *A tiszta ész kritikája*, B XXI.

⁸ Heidegger: *Die Frage nach dem Ding*, Max Neimeyer, Tübingen, 1962, p. 189.

- az elmélet visszasüllyed a nyelvi tény-tapasztalat végtelenjébe;
- az elmélet rekurál az észérvek végtelenjére.

Ezek a forradalmi filozófiák csak úgy nyújthatnának reményt, ha ismernének túlvilágot. De elutasítják a teológia transzcendenciáját. De szemben a világhállapot radikális bűnösségével, a földiek körében lakozó filozófia csak az alternatívák átgondolásának, az átgondolás lehetősége megformálásának vigaszt nyújthatja. Ezt a vigaszt — a *consolatio philosophiae*-t — nem kapjuk. Mi adjuk magunknak.

A baloldali radikális filozófiát többé nem lehet elnyomás és erőszak igazolására fölhasználni. Ez *történet* — a többit még megbeszélhetjük. S ez is vigasz.⁹

EGY KRITIKAI KOMMUNIKÁCIÓELMÉLET

Heller Agnes vallomása a filozófiáról

RADNÓTI SÁNDOR

Majd a szabadság békessége
is eljön, finomul a kín —

József Attila

Gazdag Gyula budapesti filmrendezőnek van egy nyilvánosság előtt soha be nem mutatott riportfilmje, amelyben valamely járás korifeusai le akarnak váltatni egy termelőszövetkezeti elnököt. A gyors és hatékony intézkedésnek azonban bizonyos formaságok állnak az útjában: a tagságnak meg kell szavaznia a döntést. A tagság pedig nem kíván megválni elnökétől. Nem sorolom fel a represszió változatos formáit, amelylyel a hatalom birtokosai élnek. Csak egyről akarok beszélni, a legfigyelemreméltóbbról. A taggyűlésnek végül is szavaznia kell — abban a tárgyban, hogy *visszahívják-e* elnököket vagy nem. Látjuk a megbolydult és megzavarodott közösséget. Nem értik a szót. Végül egy bátor parasztasszony feláll, és magyarázatot kér: mit jelent az, hogy visszahívni? Azt-e, hogy visszahívjuk az elnökünket magunk közé, töltsé be továbbra is a posztját? S a szó valódi értelmének birtokosai az elnökségben nem magyaráznak, nem engedik át tulajdonukat. Hanem újra és újra fölszólítják az „embereket”, hogy döntsenek végre: aki a visszahívás mellett szavaz, tegye föl a kezét.

Amióta láttam ezt a filmet, mindig is úgy gondoltam, hogy e jelenet-

* Kérdés: vajon miért nincs az anarchizmusnak filozófiája?